

«Stagflation» ve İstihdam Teorisindeki Son Gelişmeler

Günümüzde, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, gelişmiş kapitalist ülkeler, basit Keynesci istihdam teorisinin açıklayamadığı yepyeni bir iktisadî olayla karşı karşıyadır: Enflasyonla birlikte işsizlik ve gerileme. Bu olay, 1960 yıllarından beri oluşan birkaç bunalım döneminde de gözlenmiş olmasına rağmen, asil şiddet ve etkisini 1973 yılından bu yana, son derece belirgin olarak hissettirmiştir.

Söz konusu son durum meydana gelmezden önce, enflasyon, yalnız efektif talebin yükseldiği dönemlerde ortaya çıkan bir olay olarak kabul edilmekteydi. Konjonktür devreleri boyunca her genişlemede belirli ölçüde enflasyon, her daralmada ise, deflasyon normal sayılmaktaydı. Enflasyon, savaş dönemlerinde etkisini daha fazla duyururdu. Çünkü savaş sırasında, başta askerî önem taşıyan mallara karşı devlet talebi olmak üzere, efektif talep toplam arzın çok üstüne çıkardı. Kısaca söylemek gerekirse, basit Keynesci modele göre, efektif talep toplam arzın üzerinde olduğu zaman enflasyon ve genişleme, toplam arz efektif talebin üzerinde olduğu zaman deflasyon ve gerileme durumlarının ortaya çıktığı kabul edilir ve bu iki olay, yeni enflasyon ve deflasyon, birbirlerine tamamen karşıt fenomenler olarak ele alınır.

Bu yüzden, işsizlik ve gerileme dönemi içinde enflasyonun oluştuğu son durumun, basit Keynesci modelle açıklanabilmesi imkânsızdır. Deflasyon talep yetersizliğinin sonucu ise, aynı anda varolan enflasyonu talep fazlalığı yüzünden olamaz. Bir başka deyişle, işsizliğin varlığı toplam talep yetersizliğini gösteriyorsa, enflasyonun efektif talep fazlalığı yüzünden oluştuğu düşünülemez.

İşsizlikle birlikte oluşan enflasyon durumu- nu açıklamak üzere Batılı İktisatçılar «Stagflasyon» (Stagflation) terimini ortaya atmışlardır. Stagflasyonun, bilinen enflasyon gibi efektif talep fazlalığından değil, «maliyet-baskısı» (cost-push) yüzünden ortaya çıktığı genellikle kabul edilmektedir; bunun anlamı, kısaca, artan maliyetlerin kaçınılmaz olarak fiyatları yükselttiği ve enflasyonu oluşturduğudur. Aynı anda işsizlik ve daralmanın da varolmasının nedeni ise, maliyetlerin fiyatlara göre daha yüksek oranda artması, böylece kârların düşmesidir. Bilindiği gibi genişleme dönemlerinin en büyük dürtüsü kâr

oranlarının yükselmesidir. Oysa stagflasyon durumunda, bir yandan fiyatlar artarken kâr oranları azaldığından, müteşebbisler yatırımları kısmakta, bu da işsizliği ve daralmayı ortaya çıkarmaktadır. (Enflasyonun, maliyet-baskısından mı yoksa efektif talep fazlalığından mı meydana geldiği sorunu, günümüzden önce de, II. Dünya Savaşıını izleyen yıllarda, ortaya atılmıştır. Maliyet-baskısı terimi iktisat literatürüne o zaman katılmıştır, ancak bugün stagflasyonu açıklamak için kullanılmaktadır.)

Enflasyon içinde işsizliğin maliyet-baskısı yüzünden oluştuğu genellikle kabul edilmekle birlikte, bu terimin kesinlikle ne anlama geldiği konusunda bir fikir birliğine varılmış değildir. Muhafazakâr iktisatçılar «Maliyet-baskısı» ile daha çok «ücret-baskısı» (wage-push), yani güçlü sendikaların ücretleri yükseltme yolundaki baskılarını anlatmak istemektedirler. İş adamları artan ücretleri karşılayabilmek amacıyla durmadan fiyatları yükseltmekte (enflasyon), buna rağmen ücret artışlarını karşılayamadıklarından kârları giderek azalmakta ve yatırımları kısmaktadırlar (işsizlik).

Ücretlerin fiyatlardan daha hızlı artarak kârları azaltmasına, «kâr sıkışması» (profit squeeze) denmektedir. Belli bir dönemde ekonominin tümünde,

Üretilen malların toplam fiyatları: P
Sabit sermaye ve hammadde giderleri: c
Toplam işçi ücretleri: v
Toplam kâr: p olduğunda,

$$P = c + v + p \text{ dir. (1)}$$

Yani, belli bir ülkede belli bir dönemde üretilen malların toplam fiyatları, bu malların maliyetleri (c + v) ile bu mallar üzerinden sağlanan kârlara (p) eşittir. Güçlü sendikaların baskısıyla, işçi ücretleri Δv kadar, fiyatlar da ΔP kadar artsa; fakat

$$\Delta v > \Delta P \text{ (ücret artışları fiyat artışlarından büyük)}$$

olsa

(1)'deki eşitliğin bozulmaması için, kârların Δp kadar azalması gerekir. Yani,

$$P + \Delta P = c + (v + \Delta v) + (p - \Delta p) \text{ olur.}$$

Eşitlenenin sol tarafı (P + ΔP) toplam fiyatların artmasını yani enflasyonu; sağ tarafındaki

$(p - \Delta p)$ ise kâr düzeyinin düşmesini gösterir. Oysa, basit Keynesçi modelde, genişleme döneminde fiyatlar kâr düzeyi ile birlikte yükselmekte, bu yüzden yatırımlar da artarak istihdam düzeyi yükselmekte idi. Stagflasyonda, enflasyona rağmen kâr oranı düştüğünden yatırımlar azalmakta ve işsizlik doğmaktadır.

Burada, «kâr sıkışması» denilen olayın tek nedeninin ücret baskısı olamayacağı, çünkü $P = c + v + p$ eşitliğinde maliyetin öbür ögesi olan « v »nin, yani makine, teçhizat, hammadde gibi yatırım mallarının da fiyatlarının artarak «maliyet-baskısı»nı oluşturabileceği, bu yüzden kârların azalacağı öne sürülmektedir. Bu durumda eşitleme:

$$P + \Delta P = (c + \Delta c) + (v + \Delta v) + (p - \Delta p)$$

şeklini almaktadır ki bu da aynı şekilde, $P + \Delta P$ ile enflasyonu, $p - \Delta p$ ile deflasyonu, yani birlikte stagflasyonu ifade etmektedir. Ancak bu ifadenin doğru olabilmesi için, yatırım malları fiyatları ile ücretlerdeki artışın, toplam fiyat artışlarından daha büyük ölçüde olması gerekir.

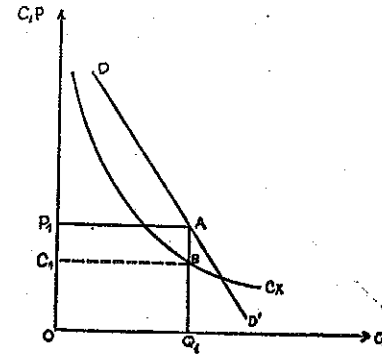
Gerçekten de, 1970'lerin ilk yıllarında, başta petrol olmak üzere, Batı ülkelerince ithal edilen hammadde fiyatlarında büyük bir artış meydana gelmiş ve stagflasyon durumu, bütün açıklığı ile, o zaman ortaya çıkmıştı. Bunun yanı sıra, genişleme dönemlerinde, ülke içinde üretilen yatırım malları fiyatlarının da başka mallara oranla daha hızlı arttığı öne sürülmektedir. Çünkü genişleme döneminin başlarında aniden hızlanan yatırımlar, sermaye mallarına karşı yoğun bir talebin doğmasına neden olur. Dönem sonlarında ise bu maliyet öğelerinin artan fiyatları, kârları gittikçe sıkıştırmaya başlar. Böylece, bir yandan fiyat artışları devam ederken, öte yandan kârların azalması yatırımları aksatır ve istihdam düzeyi düşer.

Stagflasyonun ortaya çıkmasında ücret-baskısını neden olarak gösteren iktisatçılar, bunalmı gidermek için devletin fiyat ve ücretleri denetim altında tutmasını savunmakta, kâr sıkışması yüzünden azalan yatırımların ise gene devlet tarafından karşılanması gereği üzerinde durmaktadırlar. Fakat A.B.D.'de Başkan Nixon döneminde uygulanan ücret denetimleri, fiyatların artmasını önleyememiştir.

Buna karşılık radikal iktisatçıların çoğu, stagflasyonun meydana gelmesinde «maliyet-baskısı»nın değil, «kâr-baskısı»nın (profit-push) neden olduğunu öne sürmektedirler. Onlara göre, iş hayatında tekellerin durumu güçlendikçe, talepteki azalmaya rağmen fiyatlar arttırılabilmektedir. Tekeller, üretim düzeylerini ve fiyatları maksimum kâr ilkesine göre ayarladıklarından, talepte düşme olsa bile, fiyatlara zam yapabilmektedirler.

Başlangıçta:

Ordinat ekseninde, tekel tarafından üretilen malların birim maliyetleri (C) ve fiyatları (P), absis ekseninde ise üretim düzeyi (üretilen mal miktarı) gösterilmektedir. C_x eğrisi tekelci firmanın birim maliyet eğrisi, DD' ise tekelin mal-

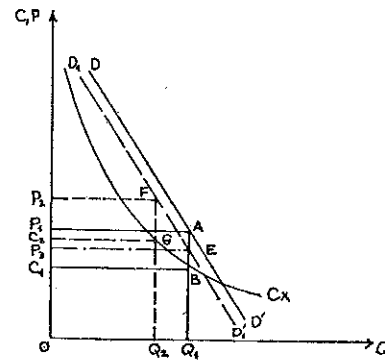
larına karşı olan talep doğrusudur. P_1, Q_1 üretim düzeyindeki birim malın fiyatını, C_1 ise aynı düzeydeki birim maliyeti göstermektedir. AB birim başına elde edilen kârdır. AB ile OQ_1 in çarpımına eşit olan P_1ABC_1 dörtgeninin alanı ise toplam kârı ifade etmektedir.

Başlangıçta tekel, fiyat ve üretim düzeyini P_1ABC_1 dörtgeninin alanı (toplam kâr) maksimum olacak şekilde, yani

$$\frac{d}{dQ} [Q (DD_1 - C_x)] = 0$$

denkleminde uygun olarak ayarlamış durumdadır.

Şimdi, toplam talepte bir azalma olduğunu ve yeni talep doğrusunun $D'D_1$ olduğunu düşünelim. Bu durumda tekelci firma, ya eski üretim düzeyinin muhafaza edilmesi için fiyatını P_3 'e indirecek ve birim başına BE kadar bir kâra razı olacak, veya üretim düzeyinin Q_2 ye düşürülmesi pahasına fiyatını P_2 ye yükseltecektir. Hangi yönde karar alacağını belirleyen etmen maksimum kâr ilkesi olduğuna göre, P_3EBC_1 dörtgeni ile P_2FGC_2 dörtgeninin alanlarından hangisi büyük ise karar o yönde verilecektir.

Şekilden de anlaşılacağı üzere eğer tekelin ürettiği mala karşı olan talebin esnekliği sert ise (bir anlamda DD' doğrusunun eğimi ne kadar fazla ise), üretim düzeyini kısırak ve malın fiyatı artırılarak oluşacak maksimum kâr dörtgeninin alanı, fiyat düşürülüp üretim düzeyi korunarak oluşacak dörtgenin alanından büyük olacaktır. Bilindiği gibi, tekellerce üretilen mallara olan talebin esnekliği oldukça serttir. Kaldı ki Batı ekonomilerinde lüks sayılacak mallar bile reklam v.b. yollar ile zorunlu ihtiyaç malları haline dönüştürülmekte ve talep esnekliğinin sert olması sağlanmaktadır. Bu yüzden talep azaldığında tekel firmaları, maksimum kârı sağlamak için, üretim düzeylerini düşürerek fiyatlarını artırmaktadırlar.

Bu fiyat zamları, ücret artışlarının çok üstünde gerçekleşmekte ve ücret artışları baha-ne olarak kullanılmaktadır.

Enflasyonu, fiyatların bu şekilde artışıyla açıklayan radikal iktisatçılar, aynı anda oluşan gerilemeyi de işçi sınıfının kısıtlı ücretlerinden doğan satın alma gücü yetersizliğine bağlamaktadır. Toplam kârlarını düşürmemek için tekel fiyatlarını, ücret artışlarını çok aşan bir oranda yükseltmekte (böylece enflasyon meydana gelmekte) ücret düzeyleri fiyatları sürekli artan malları satın almaya yeterli olmayan işçilerin talebi azalmakta, tekeller azalan talebe karşılık fiyatlarını yükseltmekte, fakat her yeni fiyat düzeyi, daha düşük bir üretim düzeyine tekabül et-

tiği için gerileme ve işsizlik meydana gelmektedir. Bu durumda efektif talep daha da azalmakta ve tekel fiyatları yeniden yükselmektedir.

Bu kısır döngüyü kırmak için A.B.D.'deki radikal iktisatçılar tekellere devlet müdahalesini savunmaktadırlar.

Gerçekten de, başta A.B.D. olmak üzere tüm kapitalist ülkelerde tekellerin ekonomik alanda önemli yerleri vardır. Hemen her genişleme döneminde tüketici talebi ve işçi ücretleri artmakta, fakat tüketici talebindeki artış millî gelir artışının gerisinde kalmaktadır. Bunun nedeni ücretlerin kârlardan daha yavaş artmasıdır; böylece millî gelir içinde ücretlerin payı ile birlikte tüketici talebi azalmaktadır. Buna karşılık tekeller, fiyatları yükselterek üretim düzeyini, bu ise istihdam düzeyini düşürmektedir.

Görüldüğü gibi, basit Keynesçi istihdam teorisinin açıklamayı başaramadığı stagflasyon olayının izahı, çağdaş Batılı iktisatçılarda, birbirine tamamen karşıt iki teori çerçevesi içinde yapılmakta ve bu karşıtlık kapitalist toplumdaki işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasındaki çelişkidir kaynaklanmaktadır. Bunalmın «ücret-baskısı» yüzünden oluştuğunu savunan muhafazakâr iktisatçılar, sendikaların ve ücret artışlarının kısıtlanması gereği sonucuna varmakta, «kâr-baskısı» ve tekeller yüzünden meydana geldiğini iddia eden radikaller ise tekellerin devletleştirilmesini istemektedirler.

BİBLİYOGRAFYA

- Raford BODDY ve James CROTTY, «Wage Push and Working Class Power», Monthly Review Volume 27 No. 10, March 1976
Barry BOSHORTH, «The Inflation Problem During Phase III», The American Economic Review, May 1974
F. MACHLUP, «Cost-Push and Demand Pull», Inflation,

- tion, Penguin Books, London 1970
Howard SHERMAN, «Inflation, Unemployment, and Monopoly Capital», Monthly Review Volume 27 No. 10, March 1976
J. L. STEIN, «Unemployment, Inflation, and Monetarism», The American Economic Review, May 1974